

سیاست خارجی روسیه در قبال قاره آفریقا؛ مزیت‌ها و منافع

مهدی هدایتی شهیدانی^۱، دانیال رضاپور^۲، صدیقه آذین^۳

پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۲

چکیده

روسیه کشوری با پیوندهای دیرینه در قاره آفریقا است به طوری که نقش آن در قاره سیاه را می‌توان با توجه به ملاحظات ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک این کشور و توجه به ایده «شکوه و عظمت» روسیه که برگرفته از امپراطوری تزاری می‌باشد، تحلیل کرد. با توجه به عدم تمایل آمریکا به مداخله مستقیم در امور آفریقا در سال‌های اخیر، مسکو درصدد است تا به ایده شکوه و عظمت تزاری‌ها تحقق بخشیده و ایفاگر نقش یک قدرت بزرگ در صحنه آفریقا باشد. این مقاله درصدد پاسخگویی به این سوال است که روسیه در قاره آفریقا به دنبال چه اهدافی و منافع بوده است و آیا مسکو در رسیدن به منافع مورد نظر خود طی سال‌های اخیر در کشورهای آفریقایی موفق بوده است؟ فرضیه نگارندگان عبارت است از اینکه روسیه در پی ارتقای نقش خود به عنوان یک قدرت بزرگ در قاره آفریقا می‌باشد؛ اما موفقیت این نقش عمدتاً محدود به تلاش برای کمک به موازنه‌گری، تامین سلاح کشورهای آفریقایی و حل منازعات، کمک‌های آموزشی محدود و تامین منافع گوناگون خود از جمله منافع سیاسی بوده است. این پژوهش جنبه توصیفی - تحلیلی داشته و گردآوری داده‌ها برای انجام آن به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: روسیه، قاره آفریقا، قدرت بزرگ، پوتین، سیاست خارجی.

۱. دانشیار روابط بین‌الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان (نویسنده مسئول).

mehdi.hedayati88@gmail.com

۲. استاد مدعو علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان.

۳. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان.

مقدمه

«فدراسیون روسیه نه تنها هرگز در طول تاریخ مستعمره‌ای در قاره آفریقا نداشته است، بلکه این کشور قرن‌ها با آفریقایی‌ها در حال تعامل و داد و ستد بوده است. تزارها در سال ۱۸۹۸ روابط دیپلماتیک با اتیوپی و آفریقای جنوبی برقرار کردند. پس از انقلاب ۱۹۱۷، اتحاد جماهیر شوروی به علت عدم علاقه لنین تمایلی به برقراری رابطه با قاره آفریقا نشان نداد. کمونیست‌ها تقریباً ۲۰ سال از این قاره غفلت کردند، اما هنگامی که روابط بین اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا و متحدانش بدتر شد، اهمیت این قاره در دوران نیکیتا خروشچف^۱ دوباره مهم تلقی شد. «خروشچف با حمایت از جنبش‌های دیپلماتیک، اقتصادی، نظامی و آموزشی برای آزادسازی بسیاری از کشورهای آفریقایی تلاش کرد. به طوری که پنج تا هفت هزار مشاور نظامی شوروی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ در آنگولا، اتیوپی، موزامبیک، جمهوری دموکراتیک کنگو، لیبی، تانزانیا و سایر کشورها مشغول خدمت بودند. در آن زمان، کشورهای آفریقایی به یکی از بزرگترین مشتری‌های تولیدات صنعتی - نظامی مسکو تبدیل شدند که بیش از ۷۰۰۰ کارگر در آن کار می‌کردند. این دوره را می‌توان دوران طلایی روابط شوروی و آفریقا دانست» (فارن پالیسی^۲، ۲۰۱۹: ۲).

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، روسیه دوره یلتسین گرچه قاره را رها نکرد، اما حضورش بسیار کم‌رنگ شده بود. به طوری که ۹ سفارتخانه و ۳ کنسولگری روسیه در این قاره تعطیل شد. «همچنین کشورهای آفریقایی علی‌رغم فشار بی‌سابقه یلتسین برای بازپرداخت وام ۱۶ میلیارد دلاری، به خواسته‌های روس به علت ناتوانی در پرداخت جواب منفی دادند. این اقدامات نه تنها برخی از رهبران قاره سیاه را با روس‌ها بیگانه کرد، بلکه بزرگترین ضرر خروج یکجانبه از توافقات فنی اقتصادی با ۳۷ کشور و سایر توافقاتی از تجاری با ۴۲ کشور دیگر را روسیه متحمل شده بود. با این وجود مطبوعات آفریقایی از

1. Nikita Sergeyevich Khrushchev

2. Foreign Policy

روسیه به عنوان «کشوری که آن‌ها را دوباره به قاره خودشان بازگرداند» یاد می‌کردند (کارنگی^۱، ۲۰۱۹: ۳).

به دلیل سرمایه اجتماعی چندین ساله، پایه و اساس نفوذ روسیه در آفریقا بعد از فروپاشی شوروی نبود نشد. همچنین با اقدامات علمی و آموزشی یوگنی پریماکوف^۲ (نخست وزیر روسیه) از سال ۱۹۹۷، سیاست آفریقایی روسیه دوباره همانند دوران خروشچف به نقطه اوج خود رسید. چندین رهبر آفریقایی در سال ۱۹۹۷ به مسکو سفر کردند و توسعه تدریجی روابط بین روسیه و برخی کشورهای قاره سیاه آغاز شد. در سال ۱۹۹۹، هنگامی که پوتین قدرت را از یلتسین به ارث برد، توسعه اقتصادی را به طرز چشمگیری در اولویت قرار داد در همین راستا سیاست خارجی روسیه نه تنها در اوراسیای مرکزی بلکه در قاره سیاه نیز با بازگشایی سفارتخانه‌ها و مراکز فرهنگی، بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ و با حضور رهبران، دیپلمات‌های مختلف آفریقایی و کارشناسان اقتصادی و نظامی در مسکو و همچنین با حضور رهبران روسیه در کشورهای آفریقایی فعال‌تر شد. مسکو از سال ۲۰۱۴ شروع به بازسازی روابط با بسیاری از حاکمان آفریقا کرد. بازتابی از مشارکت بیشتر روسیه در این قاره این واقعیت است که تا ژوئن ۲۰۱۹، مسکو قرارداد همکاری نظامی با حداقل ۲۰ کشور آفریقایی امضا کرده بود. علاوه بر این، در ۲۴ اکتبر ۲۰۱۹، ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه به همراه عبدالفتاح السیسی، رئیس‌جمهور مصر ریاست مشترک نشست روسیه و آفریقا در سوچی را بر عهده داشت. این اولین رویداد در این سطح در تاریخ روابط روسیه و آفریقا بود که از همه سران کشورهای آفریقایی برای شرکت در آن دعوت شده بود. هدف اعلام شده این اجلاس، گسترش بیشتر همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی، فنی و فرهنگی بین روسیه و کشورهای آفریقایی بود. با این وجود، بازگشت روسیه به آفریقا به عنوان یک تهدید امنیتی جدی تلقی می‌شد. به عنوان مثال، بازگشت روسیه به آفریقا توسط سایر کشورها از جمله ایالات متحده، از نزدیک تحت نظارت است. در فوریه ۲۰۱۹، ژنرال توماس والدهاوزر، فرمانده وقت

1. Carnegie Endowment
2. Yevgeny Primakov

فرماندهی آمریکا در آفریقا (AFRICOM)، از روسیه به عنوان یک چالش رو به رشد در جمهوری آفریقای مرکزی به دلیل فروش تسلیحات و اقدامات شرکت امنیتی خصوصی به نام گروه واگنر یاد کرد. در آگوست ۲۰۲۲، لیود آستین، وزیر دفاع ایالات متحده، به طور خاص حملات روسیه به آفریقا را با حمله ولادیمیر پوتین به اوکراین در اوایل همان سال مرتبط کرد. علاوه بر این، لحن اظهارات مقامات دفاعی ایالات متحده در مورد دخالت روسیه در آفریقا ماهیت نظامی بیشتری پیدا کرده است، به عنوان مثال AFRICOM ادعا می‌کند که استقرار سیستم‌های دفاع هوایی روسیه در مالی، در پی حکومت نظامی این کشور که از مستشاران روسی برای کمک دعوت اعزام شدند، باعث بی ثباتی در منطقه شده است (دورسما و ماسوهر، ۲۰۲۲: ۳).

بنابراین آفریقا با دولت‌های ضعیف، منابع طبیعی فراوان، میراث استعماری، نزدیکی به اروپا و پنجاه و چهار رأی در مجمع عمومی سازمان ملل، تئاتر آسان و جذابی را برای روسیه فراهم می‌کند که بتواند منافع خود را با هزینه‌های مالی یا سیاسی محدود پیش ببرد. ابزار اولیه‌ای که روسیه از طریق آن به دنبال دستیابی به اهداف در آفریقا است، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی نیست زیرا سطح متوسطی تجارت روسیه با آفریقا که بالغ بر ۲۰ میلیارد دلار در سال است (حدود یک دهم تجارت چین با آفریقا). همچنین ایدئولوژی روسی برای بسیاری در آفریقا طنین ایدئولوژیک، اجتماعی یا فرهنگی قانع کننده‌ای ارائه نمی‌دهد، با وجود این، روسیه در سال‌های اخیر با بازی با کارت‌هایی که دارد، نفوذ زیادی در آفریقا به دست آورده است. روسیه در لیبی، جمهوری آفریقای مرکزی (CAR)، سودان، ماداگاسکار، موزامبیک، و مالی بیشترین نفوذ سیاسی را دارد. روسیه با هوشمندی ترکیبی از مداخلات مستشاری و ارائه اطلاعات هدفمند در حمایت از رهبران یا نمایندگان مورد حمایت مسکو اقدام کرده است. این استراتژی نیز مجموعه‌ای متعارف از تعاملات است که با هدف تقویت تصویر مثبت روسیه و در عین حال بستری برای پیشبرد دیپلماسی مبتنی بر نخبگان کرملین است. با توجه به مباحث فوق این مقاله درصدد

پاسخگویی به این سوال است که روسیه در قاره آفریقا به دنبال چه اهدافی و منافع بوده است و آیا مسکو در رسیدن به منافع مورد نظر خود طی سال‌های اخیر در کشورهای آفریقایی موفق بوده است؟ فرضیه‌ای نگارندگان عبارت است از اینکه روسیه در پی ارتقای نقش خود به عنوان یک قدرت بزرگ در قاره آفریقا می‌باشد؛ اما موفقیت این نقش عمدتاً محدود به تلاش برای کمک به موازنه‌گری، تامین سلاح کشورهای آفریقایی و حل منازعات، کمک‌های آموزشی محدود و تامین منافع گوناگون خود از جمله منافع سیاسی بوده است. به عبارتی روسیه قصد نقش‌آفرینی در شرایطی را دارد که آمریکا دیگر چندان علاقه‌مند به مداخله مستقیم در قاره سیاه نیست، اما با وجود بلندپروازی‌های خود و تمایل شدید به ایفای نقش یک قدرت بزرگ، به دلیل محذورات بین‌المللی نتوانسته است در اندازه‌های یک قدرت بزرگ ظاهر شود و تلاش‌های کرملین محدود به انجام تحرکاتی برای حفظ توازن در آفریقا و تامین منافع سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی بوده است.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه پژوهش

در پیشینه پژوهش مطالعاتی در ارتباط با قاره آفریقا و نقش قدرت‌های فرمانطقه‌ای صورت گرفته است که می‌توان آن‌ها را به این شکل دسته‌بندی کرد: الف: پژوهش‌های که روابط سیاسی قدرت‌های فرمانطقه‌ای را با کشورهای آفریقایی بررسی می‌کنند (مرادی و دیگران^۱، ۲۰۲۱: صفری و دیگران^۲، ۲۰۲۱: رامانی^۳، ۲۰۲۱: فرسینگ و ویلیامز^۴، ۲۰۱۳: سان^۵، ۲۰۱۴: الوند و عسگرخانی^۶، ۲۰۱۸: سیکورلی و فابرینی^۷، ۲۰۱۴: پیری^۸، ۲۰۱۹).

ب: مطالعاتی که در زمینه انرژی و روابط اقتصادی روسیه با قاره آفریقا تمرکز کرده‌اند

(فام^۹، ۲۰۱۴: اولیویه و سوچکوف^۱، ۲۰۱۷: شین^۲، ۲۰۱۸)..

1. Moradi et al
2. Safari et al
3. Ramani
4. Firsing and Williams
5. Sun
6. Alvand and Asgarkhani
7. Sicurelli and Fabbrini
8. Pirie
9. Pham

پ: دسته دیگر از آثار صرفاً به ابعاد نرم‌افزارانه حضور روسیه در قاره آفریقا اشاره داشته‌اند: (کلیفورد و گروزد^۳، ۲۰۲۲: استرونسکی^۴، ۲۰۱۹). از بین این آثار، مقالات آخر بیشترین شباهت را با این نوشتار دارد. با این تفاوت که در این نوشتار با استفاده از نظریه سیاست خارجی به زمینه‌های ژئوپلیتیکی ایجاد همکاری بین روسیه و کشورهای آفریقایی هم پرداخته می‌شود، سایر آثار نیز روابط روسیه با قاره سیاه را در یک کل منسجم مانند تعامل دو جانبه این کشورها در برابر قدرت‌های فرامنطقه‌ای را بررسی نکرده‌اند.

رویکرد نظری (تحلیل سیاست خارجی روسیه)

تحلیل سیاست خارجی پس از چند دهه حاشیه‌نشینی در دو دهه‌ی اخیر بار دیگر مورد توجه پژوهش‌گران مطالعات منطقه‌ای و روابط بین‌الملل قرار گرفته است. تحلیل سیاست خارجی همان‌گونه که از نام آن بر می‌آید، برخلاف نگرش‌های کلان به روابط بین‌الملل، توجه خود را معطوف به کنش دولت‌ها در روابط بین‌الملل می‌سازد. تحلیل سیاست خارجی عبارت است از تجزیه و تحلیل فرآیندهای چندلایه و پیچیده شامل اهدافی که حکومت‌ها در روابطشان با سایر حکومت‌ها دنبال می‌کنند و همچنین انتخاب ابزار برای رسیدن به این اهداف. حوزه‌ی تحلیل سیاست خارجی را معمولاً یکی از شاخه‌های دانش روابط بین‌الملل می‌دانند که سیاست خارجی دولت‌ها را کانون توجه خود قرار می‌دهد. والری هادسن معتقد است: "با بررسی تاریخ، گستره‌ی مفهومی و روندهای اخیر در مطالعه‌ی سیاست خارجی روشن می‌شود که این حوزه‌ی فرعی بهترین پیوند مفهومی را با زمینه‌ی تجربی فراهم می‌سازد که کل نظریه‌ی روابط بین‌الملل مبتنی بر آن است". این زمینه عبارت است از تصمیم‌گیرندگان انسانی. اینکه چرا و چگونه دولت‌ها در روابط خود با یک دیگر به شکل خاصی رفتار می‌کنند، به صورت طبیعی واجد اهمیت فراوانی است (سازمند و دیمه، ۱۳۹۹: ۵). بنابراین از این منظر «سیاست خارجی عبارتست از یک

1. Olivier, and Suchkov
2. Shinn
3. Clifford & Gruzd
4. Stronski

استراتژی یا یک رشته اعمال از پیش طرح‌ریزی شده توسط تصمیم‌گیرندگان حکومتی که مقصود آن دستیابی به اهدافی معین، در چارچوب منافع ملی و در محیط بین‌المللی است» (سوتکو، ۲۰۱۹). اهداف و ابزارهای اجرای سیاست خارجی دولت‌ها معمولاً براساس امکانات دولت شکل می‌گیرد و هر کشور اجازه تحقق اهداف خود را در بالاترین حد از موفقیت و با کمترین هزینه‌ها می‌دهد. از آنجا که روسیه یک دولت بزرگ است، مجموعه زیادی از اهداف را دارد که با استفاده از مجموعه‌ای از ابزارها به دنبال دستیابی و تحقق آن‌ها است.

مشخص است که مسکو اولویت خود را در مسیر تدوین رویکردی جدید و قوی در سیاست خارجی روسیه قرار داده و به دنبال بازپس‌گیری موقعیتی است که اتحاد جماهیر شوروی سابق در طول دوره جنگ سرد از آن بهره‌مند بود (گورگانوس و رومر، ۲۰۱۹: ۲۰-۱۲). علی‌رغم مباحث فوق، شاید بتوان گفت که جدی‌ترین بحثی که در سال‌های گذشته به شکل روشن سیاست خارجی روسیه را تحت تأثیر قرار داده است، تلاش اوراسیاگرایان برای احیا روسیه به عنوان قدرتی بزرگ و پیش‌رو در نظام بین‌الملل است. زیرا بخش قابل ملاحظه‌ای از روس‌ها هنوز سودای امپراتوری در سر دارند و استدلال می‌کنند که «روسیه با توجه به شأن بین‌المللی خود نمی‌تواند فقط نظاره‌گر مسائل جهانی باشد و قدرت خود را به کار نگیرد. این رویکرد، برگرفته از غرور ملی روسی و داعیه مأموریت جهانی آن‌ها است که متأثر از مؤلفه‌هایی چون تاریخ کهن، تمدن و فرهنگ روسی، غرور مذهبی ناشی از داشتن گنجینه‌های منحصر بفرد مسیحیت ارتدوکس، سابقه تاریخی امپراتوری روسیه و ... است. از این رو، در نظام بین‌الملل معاصر ابرقدرت‌گرایان روسی به دنبال به چالش کشیدن سلطه یک‌جانبه آمریکا در جهان و ایجاد موازنه قدرت در سیاست بین‌الملل هستند» (رشیدی، ۳، ۲۰۱۶: ۸). به طور کلی برای روس‌ها مسئله تامین امنیت یا بهره‌برداری اقتصادی از منابع کشورهای دیگر نسبت به مسئله مدیریت نظام بین‌الملل و ایجاد موازنه قدرت در صحنه بین‌الملل اهمیت

1. Thoughtco
2. Gurganus and Rumer
3. Rashidi

کمتری دارد. به نظر می‌رسد که امروزه سیاست خارجی روسیه به نحوی طراحی شده است تا این کشور بتواند از فضای سیاست بین‌الملل برای تقویت جایگاه خود بین کشورهای دیگر دنیا در درازمدت استفاده کند و هم‌طراز آمریکا در صحنه روابط بین‌الملل حضوری فعال داشته باشد. بنا برآنچه گفته شد، اصولاً سیاست خارجی روسیه براساس اصول و ارزش‌های سیاسی رهبران این کشور شکل گرفته است که عمده‌ترین هدف آن، ایجاد موازنه و احیای قدرت جهانی روسیه می‌باشد. بنابراین روسیه با ایجاد روابط دیپلماتیک و سیاسی با کشورهای دیگر از جمله کشورهای آفریقایی می‌کوشد ضمن ایجاد موازنه جهانی در قبال هژمون، با همکاری این کشورها به ایجاد ثبات در مناطق مختلف دنیا بپردازد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و روش بکار رفته در آن توصیفی-تحلیلی است. در اثر پیش‌رو براساس داده‌های اسنادی و کتابخانه‌ای با تلفیق داده‌های کمی و کیفی به توضیح و تبیین حضور روسیه در آفریقا به ویژه در بازه زمانی یک دهه اخیر پرداخته‌ایم.

یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل داده‌ها

ویژگی‌های تاریخی منافع روسیه در قاره آفریقا

منافع مسکو در دوران جنگ سرد در آفریقا چندلایه و متمرکز بر مسائل سیاسی-امنیتی بود؛ زیرا روس‌ها دارای منابع سرشار نفت، گاز، مواد معدنی و غیره بودند و از نظر تامین منابع انرژی نیازی به قاره سیاه نداشتند. بنابراین استراتژی شوروی در قرن بیستم در آفریقا با رویکرد ایالات متحده یکسان بود. این امر به دلیل انگیزه‌های سیاسی و همچنین مشارکت فعال در منازعات منطقه‌ای به منظور به دست آوردن مزایای قاره سیاه ناشی می‌شد. پس از فروپاشی شوروی به دلیل محذورات بین‌المللی، روسیه بسیار عمل‌گرایانه اقدام کرد، علاوه بر این، روسیه نشان داد که قصد ندارد در امور داخلی برخی از کشورهای آفریقایی دخالت کند. در شدیدترین حالت روسیه مایل است از فرصت قاره‌ای متشکل از ۵۴ کشور استفاده کند تا بتواند از انزوایی که توسط کشورهای غربی ایجاد شده پس از تحریم‌های ۲۰۱۴ به بعد، خارج شود. روسیه درصدد است در برابر کشورهای غربی و تحریم‌های

اقتصادی آن‌ها آسیب‌پذیر نباشد به همین دلیل قصد دارد روابط اقتصادی را در سطح جهان تنوع ببخشد که این تنوع‌بخشی شامل تقویت همکاری با کشورهای آفریقایی، خاورمیانه و آمریکای لاتین می‌باشد. همچنین «روس‌ها از اقدامات غربی‌ها در تحمیل کردن اصول لیبرال-دموکراتیک به ملل آفریقا انتقاد می‌کنند. به عنوان مثال روسیه به عنوان عضو شورای امنیت سازمان ملل، اصرار داشت که مجازات و محدودیت‌ها علیه دولت زیمبابوه رابرت موگابه^۱ اتمام یابد» (کورندیاسوف و واسیلیف، ۲۰۱۳).

بنابراین علاقه روسیه به آفریقا ناشی از انزوای مسکو پس از الحاق کریمه به شرق اوکراین و همچنین فرصتی برای پیشبرد دیدگاه پوتین در مورد نظم جهانی بین‌المللی پسا لیبرال بوده است. این به شکل چالش برانگیز هنجارهای دموکراتیک و اصول یک سیستم بین‌المللی مبتنی بر قوانینی غربی را زیر سوال می‌برد که به نظر می‌رسد این تصور در آفریقا وجود دارد که دموکراسی شکل مؤثرتر، عادلانه‌تر، شفاف‌تر یا فراگیرتری از حکومت را ارائه نمی‌دهد. این جهان بینی، که در آن همه نظام‌های سیاسی دارای هم‌ارزی اخلاقی و حکومتی هستند، به نفع الگوی نخبگان محور، مبادله‌ای مسکو است. به طوری که لیبی تصویری از چگونگی پیگیری اهداف استراتژیک روسیه در آفریقا ارائه می‌دهد: گسترش نفوذ ژئوپلیتیکی از طریق سرمایه‌گذاری‌های کم‌هزینه که برای مسکو و نزدیکان پوتین دارای درآمدهای بادآورده است. به این ترتیب، استراتژی روسیه در آفریقا هم فرصت طلبانه و هم محاسبه‌گر است؛ فرصت طلبانه است زیرا حاضر است خطر کند و به سرعت نیروهای مستشاری را در شرایط بحرانی مستقر کند، مانند آنچه مسکو در سوریه انجام داد. محاسبه‌گرانه به این صورت است که هدف آن گسترش قدرت پیش‌بینی شده روسیه از جمله بر روی منافع راهبردی در شرق مدیترانه و کانال سوئز است که می‌تواند بر استقرار نیروهای ناتو در مواقع بحران تأثیر بگذارد.

منافع اقتصادی روسیه در آفریقا

تولید ناخالص داخلی ۱.۴ تریلیون دلاری روسیه معادل تولید ناخالص داخلی برزیل یا اسپانیا است و پیش‌بینی می‌شود تا پایان سال ۲۰۲۳ ۵.۵ درصد کاهش یابد و تا سال

1. Robert Gabriel Karigamombe Mugabe
2. Korendyasov and Vasilyev

۲۰۳۰ ارزش قبل از جنگ را بازیابی نکند. این به دنبال کاهش ۵.۱ درصدی تولید ناخالص داخلی سرانه روسیه بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ است. آشکارا، روسیه سرمایه‌گذاری کمی در آفریقا انجام می‌دهد و کمتر از ۱ درصد از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) که به این قاره می‌رود، مشارکت می‌کند. در عوض، تعاملات اقتصادی روسیه در آفریقا عمدتاً مبتنی بر تجارت است و تنها ۱۴ میلیارد دلار است (در مقایسه، ارزش تجارت آفریقا با اتحادیه اروپا، چین و ایالات متحده که به ترتیب ۲۹۵ میلیارد دلار، ۲۵۴ میلیارد دلار و ۶۵ میلیارد دلار است). همچنین صادرات روسیه به آفریقا ۷ برابر سطح صادرات آفریقا به روسیه است و آن را از سبدهای تجاری متعادل‌تر شرکای اصلی آفریقا متمایز می‌کند. صادرات آفریقا به روسیه تنها ۰.۴ درصد از کل آفریقا را تشکیل می‌دهد که عمدتاً غلات، تسلیحات، مواد استخراجی و انرژی هسته‌ای می‌باشد. با این حال، بیش از ۷۰ درصد کل تجارت روسیه با آفریقا فقط در چهار کشور - مصر، الجزایر، مراکش و آفریقای جنوبی متمرکز است. در اجلاس سوچی در سال ۲۰۱۹، ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه متعهد شد که سطح تجارت روسیه با آفریقا را در پنج سال دو برابر کند. در عوض، از سال ۲۰۱۸ هر سال کاهش یافته است و در مجموع ۳۰ درصد کاهش یافته است (سیگل^۱، ۲۰۲۳).

علی‌رغم وجود محدودیت‌ها، آفریقا امروزه یکی از جذاب‌ترین بازارها و مناطق امیدوارکننده برای روسیه در زمینه سرمایه‌گذاری بلندمدت است. این قاره بالاترین نرخ رشد مصرف در جهان را نشان می‌دهد که بخشی از آن را می‌توان به دلیل توافق تجارت آزاد قاره آفریقا^۲ در نظر گرفت که از اول ژانویه سال ۲۰۲۱ آغاز شد و تعرفه‌های بین‌کشوری در آفریقا را تا ۹۰ درصد کل محصولات مبادله شده حذف کرده است. این امر منبع توسعه زنجیره تامین پان‌آفریقایی را به یک محرک اصلی رشد تبدیل کرده است. در نتیجه با بهبود سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی که توسط طرح کمربند-جاده چین و روسیه

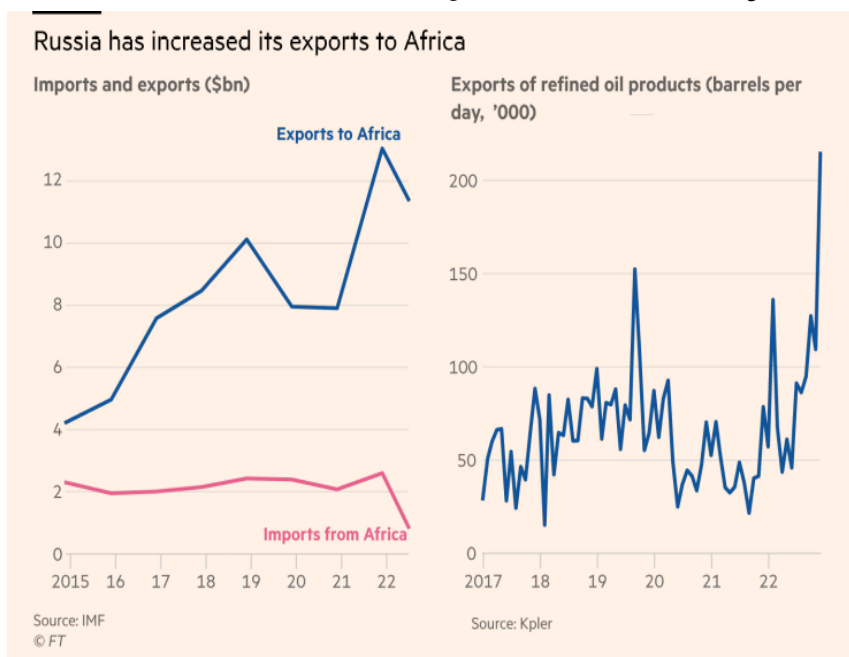
1. Siegle

2. African Continental Free Trade Area (AfCFTA)

انجام شده است، در کنار نیروی کار قابل توجه جوان و رقابتی، قادر است که تجارت آفریقا را در سطح جهانی تقویت کند. به گونه‌ای که حتی می‌توان ادعا کرد این قاره ظرف ده و بیست سال آینده به عنوان کارگاه جدید جهان توسعه خواهد یافت (راشابرینگ^۱، ۲۰۲۱). باتوجه به چنین پتانسیل ویژه‌ای که در قاره آفریقا وجود دارد کشور روسیه در راستای کسب منافع کوتاه‌مدت و بلندمدت اقتصادی در بخش‌های گوناگون به حضور فعال در این قاره مبادرت ورزیده است. براساس آمارهای موجود در زمینه حجم تجارت و حضور اقتصادی سالانه بین روسیه و کشورهای واقع در قاره آفریقا برای نمونه در سال ۲۰۲۰ اعلام شد که این تجارت به ۱۴.۵ میلیارد دلار رسیده که البته نسبت به سال ۲۰۱۹ کاهش داشته است. با این وجود درآمد حاصل از صادرات و واردات روسیه از آفریقا بین سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۸ بیش از دو برابر شده بود. در جایگاه مقایسه بین کشورهای آفریقایی می‌توان شریک تجاری پیشرو روسیه را مصر دانست. ارزش کالاها و خدمات مبادله شده با مصر تقریباً یک سوم کل حجم تجارت بین روسیه و کشورهای آفریقایی را تشکیل می‌دهد^۲. آفریقا برای ۳۰ درصد از ذخایر غلات خود به روسیه وابسته است. تقریباً تمام این (۹۵ درصد) گندم (۱۱.۹ تن) با ارزش ۳.۳ میلیارد دلار است. ۸۰ درصد از این صادرات گندم به شمال آفریقا (الجزایر، مصر، لیبی، مراکش و تونس) و همچنین نیجریه، اتیوپی، سودان و آفریقای جنوبی می‌رود. آفریقا در حال حاضر برای تامین ۶۳ درصد نیاز گندم خود به واردات متکی است، درصدی که انتظار می‌رود با افزایش جمعیت آفریقا افزایش یابد (استاتیس^۲، ۲۰۲۱). دخالت روسیه در بازار انرژی آفریقایی‌ها قابل درک است، با این حال تجارت غیر انرژی اضافی نیز در حال توسعه است. این امر به ویژه در کشاورزی صادق است، جایی که صادرات سویا روسیه در سال گذشته ۲۵ درصد افزایش یافت. الجزایر یکی از بزرگترین شرکای تجاری روسیه در قاره آفریقا است که تجارت آن در سال ۲۰۲۲ به ۳ میلیارد دلار رسید. مراکش پس از مصر و الجزایر، سومین شریک تجاری روسیه در آفریقا در سال ۲۰۲۲ باقی ماند. صادرات روسیه به مراکش در سال

گذشته دو برابر شد، در حالی که تجارت دوجانبه به ۱.۲ میلیارد دلار آمریکا رسیده است. آژانس صادرات روسیه در اواخر سال ۲۰۲۲ اعلام کرد که به دنبال افزایش صادرات محصولات کشاورزی خود به مراکش در طول سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۲۴ به میزان ۱۰ برابر است (راشاپریفینگ، ۲۰۲۳).

شکل ۱: جدول صادرات مواد هیدروکربنی و سایر محصولات روسیه به آفریقا (IMF, 2022)

با وجود تعاملات اقتصادی مناسب میان کشورهای آفریقایی و روسیه، یکی از مواردی که بر روی این رابطه تاثیرگذار بوده جنگ اوکراین است. جنگ در اوکراین، بدون شک، پیامدهای وحشتناکی بر اقتصاد آفریقا از جمله؛ افزایش قیمت گاز، نفت، مواد خام کشاورزی وارد آورده است. حمله روسیه به اوکراین خطر بی‌ثباتی اقتصاد آفریقا را در پی داشت، اقتصادی که هنوز در حال بهبودی آثار همه‌گیری کووید ۱۹ بوده است. تحلیلگران در وب سایت آفریقانیوز بیان داشته‌اند که روابط پایداری که روسیه با آفریقا ایجاد کرده است، با بحران کنونی اوکراین مورد آزمایش قرار خواهد گرفت. چشم‌انداز کشورهای

آفریقایی در پی جنگ در اوکراین نامعلوم است. توقف صادرات غلات، از جمله گندم و سایر نهاده‌های کشاورزی، به بسیاری از آن‌ها ضربه سختی وارد آورده است، زیرا آن‌ها در حال حاضر با بحران ساختاری غذایی (اختلالات اقلیمی، درگیری) مواجه هستند یا به طور قابل توجهی با افزایش قیمت‌ها و گمانه‌زنی‌های بازار سهام تضعیف شده‌اند (چتاتو^۱، ۲۰۲۲). با وجود جنگ در اوکراین و پیامدهای آن برای اقتصاد آسیب‌پذیر آفریقا و توجه به ملاحظات فوق و اینکه روسیه با کشورهای آفریقایی ارتباط تجاری ویژه‌ای دارد موجب شده است تا آن را در بخش‌های متفاوتی دسته‌بندی کرده و در ادامه مورد بررسی قرار دهیم.

منابع انرژی

روسیه یکی از غنی‌ترین منابع نفت و گاز جهان را در اختیار دارد به طوری که تجارت این دو محصول درصد قابل توجهی از درآمد این کشور را تأمین می‌کند. علی‌رغم منابع سرشار انرژی، رهبران روسیه از نظر سیاسی و اقتصادی برای داشتن امتیازاتی در زمینه‌های نفت و گاز آفریقا اقدامات مهمی را انجام داده‌اند. زیرا آن‌ها می‌خواهند پروژه‌هایی را در اختیار یا حداقل تحت تأثیر قرار دهند که اروپا نتواند منابع جایگزین عرضه را پیدا کند که این جایگزینی باعث کاهش وابستگی اروپا به نفت و گاز روسیه شود. «مثال خوب آن گسترش دو شرکت بزرگ دولتی روسیه در الجزایر، گازپروم^۲ و لوک اویل^۳ است که فرصت‌های تجاری قابل توجهی را به دست آوردند» (فام^۴، ۲۰۱۴).

«چندین شرکت گاز روسی علاوه بر گازپروم در الجزایر مانند استاروترانس‌گاز^۵، سایوزنفت‌گاز^۶ و روس‌نفت^۷ فعالیت می‌کنند. هنگامی که رئیس‌جمهور روسیه در سال ۲۰۰۹ به نیجریه سفر کرد، شرکت گازپروم با ۲.۵ میلیارد دلار قراردادی با یک شرکت دولتی نفتی نیجریه به نام NNPC - شرکت ملی نفت نیجریه - منعقد کرد. از آن زمان کار

1. Chatatou
2. Gazprom
3. Lukoil
4. Pham
5. Staro Trans Gas
6. SNG - Soyuzneftegaz
7. Russneft

احداث خط لوله گاز آغاز شده است که در آینده گاز نیجریه را از طریق الجزایر به کشورهای اروپای جنوبی می‌رساند. گاز پروم در لیبی نیز جایگاه قدرتمندی دارد، چرا که با وجود سقوط معمر قذافی بازارش به طور کامل از دست نرفت. زیرا روس‌ها در مورد چندین موضوع اقتصادی با دولت موقت لیبی نیز به تفاهم رسیدند» (کسلر و زیلبرمن^۱، ۲۰۱۷: ۲). «لوک‌اویل یکی دیگر از شرکت‌های روسی موفق به گرفتن امتیاز در غنا، ساحل عاج، لیبی، نیجریه، مصر و خلیج گینه شده است. لوک‌اویل در اوگاندا توافق‌نامه‌ای را برای ساخت پالایشگاه نفت به مبلغ ۴ میلیارد دلار در فوریه ۲۰۱۵ امضا کرد. در همین حال، این شرکت گسترش فعالیت‌های خود را در کامرون و نیجریه نیز آغاز کرده است و بخشی از مزارع نفتی منطقه آنگولا را به دست آورد» (اولیویه و ساچکوف^۲، ۲۰۱۷: ۱۵۶).

وابستگی کشورهای آفریقایی به منابع فسیلی روسیه موجب می‌شود تا هرگونه حوادث سیاسی و امنیتی در کشور روسیه بر نیاز کشورهای منطقه تاثیر بگذارد. یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین حوادث در طی سالیان اخیر علاوه بر تحریم روسیه بحث جنگ اوکراین است. جنگ روسیه و اوکراین موجب شده است تا دولت‌های آفریقایی، اندیشکده‌ها و سازمان‌های انرژی بر این باور باشند که تحریم‌ها علیه روسیه خطری برای اقتصادهای آفریقایی واردکننده نفت - که تا حد زیادی بزرگترین محصول وارداتی منطقه هستند - است. روسیه سومین تولیدکننده بزرگ نفت جهان پس از ایالات متحده و عربستان سعودی است و بزرگترین صادرکننده نفت جهان به بازارهای جهانی و دومین صادرکننده بزرگ نفت خام پس از عربستان سعودی است. «حداقل ۸ تا ۱۰ درصد از عرضه جهانی نفت توسط روسیه تامین می‌شود. بنابراین از زمان آغاز جنگ روسیه و اوکراین، قیمت نفت خام برنت ۱۱۰ دلار در هر میلیارد دلار افزایش یافته است که نشان دهنده جهش بیش از ۸۰ درصدی در ۸ سال اخیر است» (میکومانگوا^۳، ۲۰۲۲). این امر نشان می‌دهد که کشورهای واردکننده انرژی از روسیه و همچنین واردکننده از سایر کشورهای تولیدکننده با دو

-
1. Kessler and Zilberman
 2. Olivier and Suchkov
 3. Mikomangwa

مشکل عمده تحریم‌ها و افزایش قیمت‌ها در بخش انرژی مواجه شده‌اند. در نتیجه جنگ اوکراین موجب تحمیل مشکلاتی برای این کشورها شده است که علاوه بر بخش انرژی در بخش تامین مواد غذایی نیز با چالش رو به رو شده‌اند. بنابراین در بخش انرژی شاهد یک نوسان جدی در ارتباط میان روسیه و کشورهای آفریقایی بوده‌ایم. با این حال، بسیاری از این پروژه‌ها موفق نشده‌اند، این امر باعث شده است که برخی از تحلیل‌گران آفریقایی پیشنهاد کنند که هدف واقعی روسیه جلوگیری از رسیدن نفت و گاز آفریقا به بازار جهانی و کاهش سهم بازار روسیه است.

صنایع هسته‌ای

بخش دیگر از صنعت انرژی که روس‌ها در قاره سیاه فعالیت دارند شامل: صنعت هسته‌ای می‌باشد. براساس داده‌های موجود شرکت دولتی روس‌اتم^۱ در مورد ساخت نیروگاه هسته-ای چندین قرارداد با مصر امضا کرده است. «در سال ۲۰۲۰، شرکت دولتی انرژی اتمی روسیه، روس‌اتم، وام ۲۵ میلیارد دلاری را برای آغاز ساخت اولین نیروگاه هسته‌ای مصر، یک تاسیسات ۴۸۰۰ مگاواتی در الدبعه ترتیب داد. قیمت کل این کارخانه ۶۰ میلیارد دلار است. روس‌اتم قراردادهای همکاری با ۱۷ دولت آفریقایی دیگر از جمله اتیوپی، نیجریه، رواندا و زامبیا امضا کرده است» (کلومگا^۲، ۲۰۲۳). با توجه به مناسبات خوبی که میان روسیه و مصر وجود دارد حضور این کشور در مصر و تلاش برای ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای در نزدیکی مرزهای اروپایی و در کشوری که ایالات متحده به آن نگاه ویژه داشته است بیش از هر چیزی نشان دهنده بازی قدرت در گرفته میان قدرت‌های بزرگ است.

یکی دیگر از کشورهای مهم در قاره آفریقا علاوه بر مصر، آفریقای جنوبی است. این کشور با توجه به آنکه در طی سالیان اخیر پیشرفت‌های قابل مشاهده‌ای در عرصه اقتصادی داشته است در دسته کشورهای در حال توسعه مهم قلمداد می‌شود و از آنجا که یکی از ابزارهای قدرت دارا بودن انرژی هسته‌ای است این کشور تلاش داشته با روسیه روابط و مناسبات مطلوب در زمینه انرژی هسته‌ای داشته باشد. در نگاه رهبران روسیه به آفریقای جنوبی نه تنها فروش فن‌آوری هسته‌ای بلکه مشارکت در ساخت کل زیرساخت‌ها، از

1. Rosatom
2. Klomegah

معدن سنگ اورانیوم گرفته تا ساخت نیروگاه هسته‌ای پراهمیت جلوه می‌کند. «بدین وسیله روسیه برای تحکیم وضعیت تجاری خود یک وام بیست ساله به مبلغ ۱۰۰ میلیارد دلار برای ساخت هشت نیروگاه هسته‌ای به آفریقای جنوبی اعطا کرد که بازپرداخت وام روسیه با شروع نیروگاه‌های هسته‌ای جدید تأمین انرژی الکتریکی از سال ۲۰۱۳ آغاز شده است. همچنین در سال ۲۰۱۴، دو کشور توافقنامه استراتژیک در زمینه توسعه بخش انرژی هسته‌ای به امضا رساندند» (ان تی آی^۱، ۲۰۱۷). یک پروژه مشابه آفریقای جنوبی در نیجریه نیز توسط روسیه آغاز شد که چهار نیروگاه هسته‌ای با کمک روسیه ساخته شوند که ارزش کلی آن ۸۰ میلیارد دلار هستند. طبق برنامه‌ریزی‌ها، اولین نیروگاه هسته‌ای تولید انرژی از سال ۲۰۲۵ آغاز به کار می‌کند. «روس‌اتم همچنین در الجزایر چندین توافق‌نامه بین دولتی راجع به همکاری‌های هسته‌ای در سال ۲۰۰۷، ۲۰۱۴ و آوریل ۲۰۱۶ منعقد کرده است. روس‌اتم در سال ۲۰۱۶ مذاکراتی را با اوگاندا، تانزانیا و تونس در مورد ساخت احتمالی نیروگاه‌های هسته‌ای آغاز کرد. به نظر می‌رسد روس‌ها انتظار دارند تجارت انرژی هسته‌ای را حتی فراتر از آن گسترش دهند زیرا طبق گزارش آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای بیش از ۲۰ کشور آفریقایی وجود دارد که در حال بررسی پتانسیل ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای به وسیله روس‌ها می‌باشند» (انجمن جهانی هسته‌ای^۲، ۲۰۱۷: ۲۵-۱۵).

همکاری روسیه با کشورهای آفریقایی در زمینه انرژی هسته‌ای به وضوح نشان دهنده این فکر راهبردی روسیه است که با اهدای وام‌های درازمدت و منابع مهندسی شده نه تنها نبض صنعت هسته‌ای کشورهای هدف را در اختیار می‌گیرند، بلکه با انجام این کار روسیه به طور موازی در چندین کشور نفوذ می‌کند و به عنوان یک قدرت جهانی قابل توجه در زمینه انرژی شناخته خواهد شد که این عامل نقش قابل توجهی در شکل‌گیری آینده نظم جهانی خواهد داشت.

-
1. NTI
 2. World Nuclear Association

شکل ۲: معاملات روس اتم در قاره افریقا (آی. اس. دبلیو، ۲۰۲۱)

اگرچه به نظر می‌رسد روابط تجاری روسیه در آفریقا در مقایسه با سایر کشورها چندان مهم نیست اما روابط تجاری روسیه آفریقا به طور مداوم در طی چند سال گذشته در حال افزایش بوده است. تراز تجاری برای روسیه مطلوب است آفریقا ۵ برابر بیشتر از صادرات خود به روسیه وارد می‌کند و تقریباً ۱۲ میلیارد دلار مانده حساب جاری را به همراه دارد. روسیه یکی از صادرکنندگان برتر کالاها است که فعال‌ترین منطقه از نظر جمعیتی جهان را تامین می‌کند که تقاضا برای کالاهای روسی را تشویق می‌کند، در حالی که صادرات آفریقا به واردات سنگین سرمایه برای تامین و توزیع نیاز دارد (تقاضا را برای محصولات آفریقایی محدود می‌کند). روسیه عمدتاً محصولات خوراکی و مواد معدنی (الماس یا فلزات خاکی کمیاب) را از آفریقا وارد می‌کند، در حالی که آفریقا تقاضای کالاهای روسی برای تغذیه و سوخت اقتصاد خود را دارد. همچنین تقاضای قابل توجهی برای کالاهای

صنعتی نهایی روسیه وجود دارد. چهار شریک تجاری اصلی ۷۰ درصد تجارت روسیه در آفریقا در چهار اقتصاد الجزایر، مصر، مراکش و آفریقای جنوبی متمرکز شده است. این کشورها سنگ بنای سیاست روسیه در آفریقا هستند و به طور کلی شناخته شده اند که تا سال ۲۰۵۰ به اقتصادهای مهمی تبدیل می شوند و مصر در رتبه پانزدهم تولید ناخالص داخلی PPP و آفریقای جنوبی در رتبه ۲۷ قرار دارند. آفریقای جنوبی مزاد حساب جاری با روسیه دارد. صحبت از توافق تجاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا و اتحادیه گمرکی آفریقای جنوبی شده است، در حالی که آفریقای جنوبی یکی از اعضای کلیدی گروه بریکس است. این بلوک همچنین روی توسعه روابط تجاری و اقتصادی چندجانبه کار می‌کند. در همین حال، تجارت روسیه با مصر در سال ۲۰۲۲، ۳۰ درصد افزایش یافت (راشابرینینگ، ۲۰۲۳).

با توجه به مباحث فوق می‌توان گفت که شاید از نظر دلاری، از نظر فیزیکی و از نظر کیفی، روسیه یک شریک حیاتی اقتصادی برای کشورهای آفریقایی نباشد اما روسیه برای حضور جدی در آفریقا نیاز به توجه اساسی به مقوله اقتصاد و روابط تجاری دارد. نکته مهم این است تعامل اقتصادی متوسط روسیه در آفریقا ممکن است در نهایت برای مسکو فایده چندانی نداشته باشد اما انگیزه‌های واقعی روسیه برای تعامل با آفریقا، پیشبرد منافع ژئواستراتژیک خود است - ایجاد جای پای در دریای مدیترانه در مرز جنوبی ناتو، جابجایی نفوذ غرب و عادی‌سازی جهان‌بینی روسیه. به عبارت دیگر، آفریقا وسیله‌ای برای اهداف استراتژیک بزرگتر روسیه است در حالی که مسکو از افزایش فرصت‌های تجاری با آفریقا استقبال می‌کند، این منافع سیاسی است که قانع کننده تر است. علاوه بر این، روسیه بیشترین نفوذ را در آفریقا از طریق ابزارهای نامتعارف و نامتقارن به دست می‌آورد - همکاری نخبگان، اطلاعات هدفمند، مداخله در انتخابات، استقرار گروه شبه‌نظامی واگنر و معاملات تسلیحاتی برای کسب منابع.

منافع دفاعی روسیه در آفریقا

روس ها نه تنها در طول جنگ سرد معاملات تسلیحاتی قابل توجهی با قاره سیاه انجام می- دادند، بلکه آن ها اسلحه را به عنوان یک کمک در اختیار کشورهای سوسیالیستی قرار می- دادند. صادرات اسلحه روسی پس از جنگ سرد به آفریقا با سیاست یوروآتلانتیک گرای یلتسین به شدت کاهش یافت. اما آن ها بین سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۷ سلاح های لازم را برای کشورهای قاره به ارزش ۱.۱ میلیارد دلار فراهم کردند. در سال ۲۰۱۵ روسیه پس از ایالات متحده به دومین صادر کننده بزرگ اسلحه به قاره آفریقا تبدیل شد. همچنین میزان واردات اسلحه کشورهای آفریقایی بین سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴، ۴۵ درصد رشد داشت که ۳۵ درصد از واردات اسلحه کشورهای آفریقایی از شرکت های روسی بود» (دوس سانتوس^۱، ۲۰۱۵: ۴).

اولین کشوری که مقدار قابل توجهی سلاح از روسیه بعد از دوران یلتسین خریداری کرد، متحد سابق آن آنگولا بود که در سال ۱۹۹۸ مقدار قابل توجهی تسلیحات هوایی روسی و سلاح های کاربردی زمینی را خریداری کرد.^۲ «روسیه در سال ۲۰۰۶ ضمن امضای قرارداد ۷.۵ میلیارد دلاری تسلیحات با الجزایر، ۴.۷ میلیارد دلار بدهی الجزایر را بخشید. الجزایری ها سلاح هایی از قبیل جنگنده های نسل چهارم میگ ۲۹ اس ام تی^۳، بمب افکن- های اس یو ۳۰ ام کی^۴، هواپیماهای جنگی آموزشی یاک ۱۳۰^۵، دو فروند زیردریایی کلاس وارشاویانکا^۶، دو کشتی جنگی کلاس نانوچکا، سامانه های پدافند هوایی اس ۳۰۰ پی ام یو ۲^۷ و تونگوسکا- ام آی^۸ را خریداری کردند. در مقابل گازپروم و لوکاوایل به عنوان بازپرداخت، امتیازات نفت و گاز الجزایر را در اختیار گرفتند» (استارتفور^۱، ۲۰۱۹: ۲). «الجزایری ها در سال ۲۰۱۴ دو فروند زیر دریایی از کلاس «سیاه چاله» و ۴۲ فروند بالگرد

1. Dos Santos
2. Mig-29SMT
3. Su-30MKA
4. Yak-130
5. Varshavyanka
6. S-300PMU-2
7. Tunguska-MI
8. Stratfor

جنگی از شرکت‌های صنعتی سلاح‌های روسی خریداری کردند. همچنین دو فروند زیر دریایی دیگر در سال ۲۰۱۷ سفارش داده شده است. روس‌ها یک میلیارد دلار معامله تسلیحاتی با اوگاندا انجام دادند؛ جایی که شرکت روس‌آبارون اکسپورت^۱ هواپیماهای جنگی سوخو را به ارزش ۷۴۴ دلار به این کشور تحویل داد و اوگاندا به عنوان بازپرداخت به شرکت‌های روسی اجازه ورود به صنعت نفت خود را داد^۲ (آرخانگلسکایا و داد^۳، ۲۰۱۶: ۱۷۱).

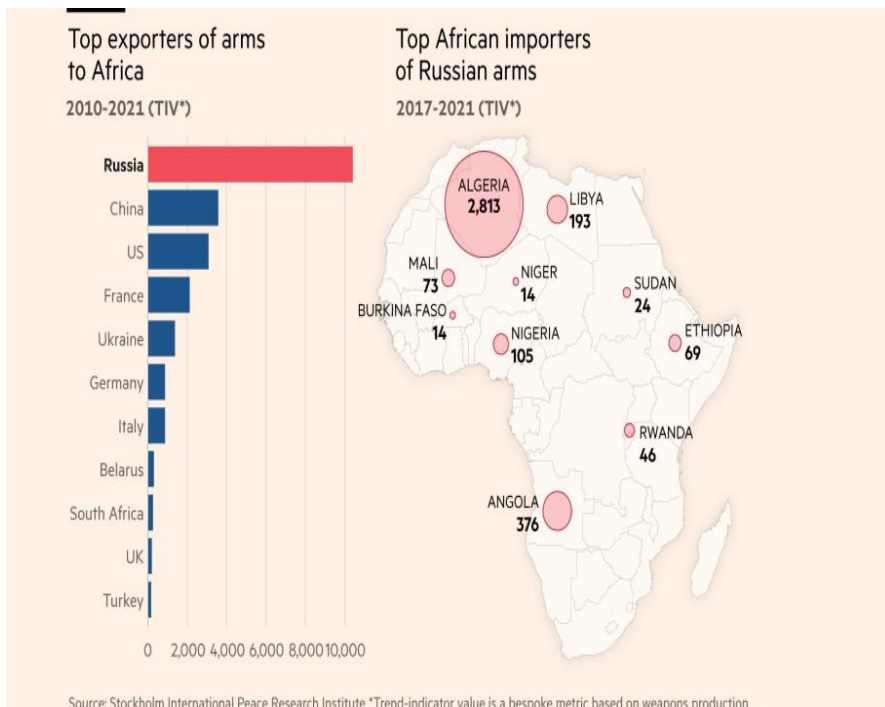
روس‌ها توانستند حتی با دولت‌های آفریقایی که توسط شرکت‌های غربی تحریم شده‌اند، معامله کنند. سودان کشوری که توسط غرب تحریم شده بود، «در سال ۲۰۰۱ هواپیماهای جنگی میگ ۲۹ اس ای^۳ و ۲ فروند هواپیمای آموزشی دو سرنشین میگ ۲۴ یوبی^۴ را با مبلغ ۱۲۰ میلیون دلار در سال ۲۰۰۱ از روسیه خریداری کرد. در سال ۲۰۰۶، ۱۲ فروند جنگنده، میگ ۲۹ اس ای، در سال ۲۰۰۸، ۱۲ فروند بالگرد تهاجمی ام آی-۵^۵ و ۱۴ فروند بالگرد حمل‌ونقل ام آی-۸^۶ توسط روس‌ها به سودان فروخته شد» (سازمان عفو بین‌الملل^۷، ۲۰۱۷: ۱۰).

«صادرات سلاح روسی به آفریقا تا سال ۲۰۱۲ به طور مداوم در حال رشد بود و پس از آن، دوره جدیدی از رکود در آن آغاز شد. اما فروش اسلحه روسی در سال ۲۰۱۵ به قاره آفریقا دوباره آغاز شد. وضعیت صادرات سلاح روسی به گونه‌ای است که به عنوان مثال نیجریه پس از آنکه از آمریکا در سال ۲۰۱۴ هلیکوپترهای حمله کبرا را خرید، بلافاصله ام آی ۳۵ را از روس‌ها خریداری کرد. همچنین روسیه علاوه بر آموزش نیروهای ویژه نیجریه و کامرون که با بوکوحرام در حال جنگ هستند، بالگردهای نظامی نیز

-
1. Rosoboronexport
 2. Arkhangelskaya & Dodd
 3. MiG-29SE
 4. MiG-24UB
 5. MI
 6. Amnesty International
 7. MI-35

به این دو کشور ارسال می‌کند» (دیفنند نیوز^۱، ۲۰۱۹). روس‌ها همچنین بطور فزاینده‌ای در حال توسعه همکاری نظامی با آفریقای جنوبی هستند. «آفریقای جنوبی با مشارکت شرکت روسی روس کاسموس^۲ پروژه پرتاب ماهواره کندور- ای^۳ با هزینه ۴٫۱ میلیارد دلاری را شروع کرده است. روس‌ها در پروژه‌های مشابه سایر کشورهای آفریقای (آنگولا / آنگوسات ۱ و مصر / مصر سات ۲) مشارکت داشته‌اند که نشان دهنده موفقیت این قبیل برنامه‌ها و همکاری‌های اقتصادی است» (چکونیا^۴، ۲۰۱۹: ۲).

شکل ۳: صادرات ادوات نظامی روسیه به آفریقا (SIPRP, 2021)

سال ۲۰۲۲ شاهد تغییرات ژئوپلیتیکی زیادی شامل جنگ در اوکراین، احساسات ضد فرانسوی در آفریقا و افزایش نفوذ چین در صحنه جهانی بودیم. این تغییرات ژئوپلیتیکی را نمی‌توان از تجارت بین المللی تسلیحات جدا کرد. به عنوان مثال، روسیه دومین

1. Defense News
2. NPO Mashinostroenia, Roskosmos
3. Condor-E
4. Chkoniya

صادرکننده بزرگ تسلیحات متعارف در جهان، با کاهش ۲۶ درصدی درآمد مواجه است زیرا تسلیحات، مهمات و قطعات یدکی روسیه به طور فزاینده‌ای به تلاش‌های جنگی آنها در اوکراین سرازیر می‌شود که نمی‌توان از آنها برای صادرات استفاده کرد. علاوه بر این، تحریم‌های غرب، کنترل صادرات و تلاش آن‌ها برای استقلال انرژی باعث کاهش درآمد‌های دولت می‌شود که احتمالاً سرمایه‌گذاری‌های آتی در بخش دفاعی روسیه را مختل می‌کند. ترکیب این عوامل می‌تواند تحویل تسلیحات روسیه به سایر مناطق جهان را پیچیده کند. یکی از مناطقی که احتمالاً بیشترین آسیب را خواهد دید آفریقا است، زیرا روسیه بزرگترین صادرکننده تسلیحات منطقه (۴۴٪) برای دوره ۲۰۱۷-۲۰۲۲ بود. اگرچه این یک پدیده موقت است، اما ممکن است فرصت‌هایی را برای کشورهای آفریقایی و همچنین صادرکنندگان تسلیحات چینی، اروپایی یا آمریکایی ایجاد کند تا نفوذ خود را بر بازار تسلیحات آفریقا افزایش دهند.

در سال ۲۰۲۲، الجزایر، بزرگترین واردکننده تسلیحات آفریقا، شش پهپاد CH-5 را از شرکت علوم و فناوری هوافضای چین سفارش داد. علاوه بر این، ارتش ملی مردمی الجزایر یک خمپاره جدید ۱۲۰ میلی متری خودکشی را راه اندازی کرده است. گفته می‌شود این خمپاره‌ای که تاکنون نامش فاش نشده است، توسط صنعت Linchuan، بزرگترین تولیدکننده خمپاره چین، تولید شده است. در همین حال، مراکش، رقیب الجزایر، ناوگان هلیکوپتری خود را با سفارش بالگردهای H135 به ایرباس گسترش داده است. علاوه بر این، مراکش با ایالات متحده و اتحادیه اروپا در برابر تجاوز روسیه همسو شده است. این اولین کشور آفریقایی خواهد بود که قطعات یدکی تانک‌های T-72 شوروی را به اوکراین تحویل می‌دهد. آنگولا با ابراز تمایل خود برای خرید هواپیماهای C295 از ایرباس در سال ۲۰۱۸، سه پیشنهاد را در اوایل سال جاری ارائه کرد. علاوه بر آنگولا، مالی همچنین یک C295، علاوه بر یک جت Su-25، چهار جت L-39، یک هلیکوپتر تهاجمی Mi-24P و یک هلیکوپتر ترابری Mi-8 خریداری کرد. پس از مذاکره در سال ۲۰۲۱ در استانبول، دو فروند هواپیمای باربری IL-76 از خطوط هوایی بلاروس رومی

استار این پهپادها را به بویو-دیولاسو منتقل کردند. بورکینافاسو سومین کشور ساحل پس از توگو و نیجر است که اکنون پهپادهای محبوب Bayraktar را در اختیار دارد. نیجریه همسایه چهار قایق بادی با بدنه سفت خریداری کرد. این قایق‌ها توسط شرکت ASIS Boats از امارات متحده عربی تحویل داده شده است. علاوه بر این، این کشور ده پهپاد سونگار را از Asiguard ترکیه خریداری کرد که این پهپادها قرار است به پلیس نیجریه در مبارزه با خشونت گروهی در شهرهای شهری کمک کنند (سابی، ۲۰۲۲). از آنجایی که روسیه به دنبال فرار از انزوای بین‌المللی پس از حمله به اوکراین است، گسترش مبادلات نظامی روسیه در آفریقا اهمیت بیشتری پیدا کرده است. هر چه روسیه فعال‌تر در صحنه جهانی دیده شود، مسکو بیشتر می‌تواند این تصویر را به نمایش بگذارد که از چنین فشارهایی مصون است - و هنوز دوستان زیادی دارد. به نظر می‌رسد بیش از هر منطقه دیگری، دولت‌های آفریقایی تمایلی به محکوم کردن نقض تمامیت ارضی توسط روسیه ندارند و با توجه به توسعه مبادلات نظامی، بسیاری استدلال می‌کنند که آفریقا این ظرفیت را ندارد که از شرکای نظامی بالقوه انتقاد کند. بنابراین، جای تعجب نیست که روسیه به شدت فرصت‌های نظامی را به آفریقا ارتقا می‌دهد.

راهبرد آموزشی و فرهنگی روسیه در آفریقا

رهبران اتحاد جماهیر شوروی برای دانشجویان آسیایی، آفریقایی و آمریکای جنوبی آموزش رایگان ارائه می‌دادند و کشورهای غربی از آن به عنوان ابزار نفوذ نرم شوروی در کشورهای جهان سوم یاد می‌کردند. به عنوان مثال، مرکز آموزش «آفریقایی» دانشگاه پاتریس لومبا^۲ در دوران اتحاد جماهیر شوروی (بعدها «دانشگاه دوستی ملل^۳») در ۵ فوریه ۱۹۶۰ تأسیس شد. هدف اصلی پرورش گروهی از دانشجویان بود که بعداً - طبق برنامه‌ریزی کمونیستی - رهبران کشورهای یاد شده بشوند. پس از فروپاشی شوروی این نهاد آموزشی، همچنان مشغول ارائه آموزش عالی به آفریقایی‌ها است. «علاوه بر این چیزی حدود ۴۵۰۰ دانشجوی آفریقایی در دیگر دانشگاه‌های روسیه مشغول تحصیل هستند. تا

1. Sabbe

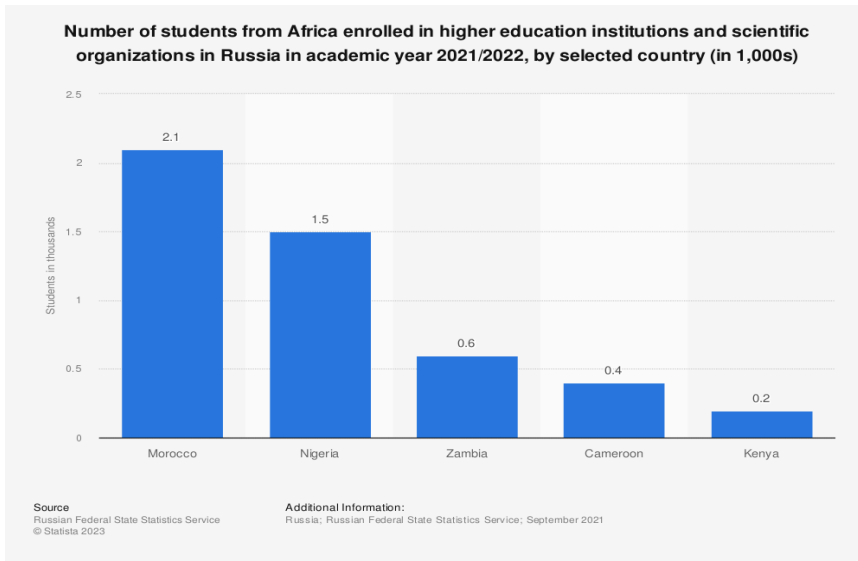
2. Patrice Lumumba University

3. Peoples' Friendship University of Russia

سال ۲۰۱۸ بیش از ۱۵ هزار دانشجوی آفریقایی در روسیه تحصیل کرده‌اند که نیمی از آنها توسط دولت روسیه تأمین مالی می‌شوند» (استادی راشا، ۲۰۱۹) از سوی دیگر، روس‌ها تلاش می‌کنند تا در سیستم آموزش آفریقا بیشتر دیده شوند. در این راستا روس‌ها برنامه‌ای را در چندین کشور خارجی به نام «مدارس روسی در خارج از کشور» اجرا کرده‌اند. اما یادگیری زبان روسی موضوع دشواری برای ساکنان قاره سیاه محسوب می‌شود؛ زیرا «روسیه هرگز مستعمره‌هایی در این قاره نداشته است که بتواند زمینه زبانی و فرهنگی را در آنها ایجاد کند» (مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۹).

در ۲۰ مارس ۲۰۲۲، ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه در کنفرانس بین‌المللی پارلمانی روسیه - آفریقا در جهان چندقطبی مسکو در رابطه با همکاری آموزشی بیان کرد: «همکاری بین روسیه و کشورهای آفریقایی در زمینه آموزش به طور سنتی در سطح بالایی قرار دارد. امروزه حدود ۲۷۰۰۰ دانشجوی آفریقایی در روسیه تحصیل می‌کنند که ۵۰۰۰ نفر از آنها تحت پوشش بودجه فدرال است. در حال حاضر حدود ۵۰۰۰ دانشجوی آفریقایی با بورسیه دولتی در فدراسیون روسیه مشغول به تحصیل هستند. بنابراین، بیانگر این است که بیش از ۲۲۰۰۰ دانش‌آموز آفریقایی قراردادی دارند، والدین و سرپرستان آن‌ها هزینه کامل شهریه و زندگی آنها را در فدراسیون روسیه پرداخت می‌کنند. علاوه بر این، روسیه این دانش‌آموزان را هدف قرار می‌دهد تا تصویر و درک عمومی خود را در آفریقا تقویت کند» (سیگل، ۲۰۲۳).

شکل ۴: دانش آموزان آفریقایی حاضر در روسیه (RFSSSS, 2023)

سهم رو به رشد موسسات و دانشگاه‌های روسیه برای آموزش پرسنل واجد شرایط برای کشورهای آفریقایی به عنوان بخشی از روابط کنونی در دنیای جدید در حال ظهور شتاب بیشتری گرفته است. این امر از نظر عملی به عنوان یک محرک برای بخش‌های مختلف در آفریقا عمل می‌کند. قابل درک است که آموزش زبان روسی می‌تواند یک سرویس صادراتی و/یا محصول منحصر به فرد باشد و اگر از نظر استراتژیک به ویژه برای آفریقا مورد استفاده قرار گیرد، پتانسیل بالایی در بازار دارد. به طرق مختلف، مؤسسات آموزشی روسیه می‌توانند درهای خود را به روی تعداد فزاینده نخبگان آفریقایی که حدود ۳۵۰ میلیون نفر تخمین زده می‌شوند، تقریباً به اندازه ایالات متحده و دو برابر جمعیت روسیه، باز کنند. در همین راستا به عنوان بخشی از علاقه مجدد به آفریقا، روسیه بر روی فرصت‌ها و راه‌های متنوعی برای افزایش تعداد دانشجویان کار می‌کند، به ویژه قراردادهای پرداخت شهریه برای فرزندان خانواده‌های نخبه رو به رشد و طبقه متوسط از کشورهای آفریقایی در دانشگاه‌های روسیه. وزارت آموزش عالی روسیه با برداشتن گام‌هایی در جهت تقویت روابط چند وجهی روسیه و آفریقا در حوزه آموزشی و فرهنگی، کمپین آموزشی گسترده‌ای را در خارج از کشور با هدف قرار دادن آفریقا راه اندازی کرده است. این برنامه که به دنبال افزایش محبوبیت و ارتقای جایگاه رتبه‌بندی بین‌المللی دانشگاه‌های روسیه

است، تا سال ۲۰۲۵ اجرا خواهد شد. برنامه‌هایی برای افزایش تعداد دانشجویان آفریقایی وجود دارد، اما در حال حاضر، تقریباً ۸۰٪ (یعنی چهار پنجم) از کل دانشجویان آفریقایی با قرارداد خصوصی در فدراسیون روسیه هستند. اوگنی پریماکوف، رئیس آژانس فدرال روسیه برای همکاری‌های بشردوستانه بین‌المللی (روسوترو و دنیچستوو) و همچنین یکی از اعضای دبیرخانه روسیه گفت: «حال و آینده روابط روسیه و آفریقا در مورد خیریه نیست، بلکه در مورد توسعه مشترک است». انجمن مشارکت آفریقا دبیرخانه مجمع مشارکت روسیه و آفریقا ایجاد شد و زیر نظر وزارت خارجه روسیه کار می‌کند. این کشور تحت نظارت خود دارای سه شورای هماهنگی به نام‌های شورای تجاری، عمومی و علمی است (راشا بریفینگ، ۲۰۲۳).

نتیجه‌گیری

بر اساس داده‌های موجود به نظر می‌رسد که روس‌ها در آفریقا عمدتاً در چند حوزه متمرکز و محدود شده‌اند: به دست آوردن پشتیبانی سیاسی و نفوذ در کشورهای قاره؛ به دست آوردن کنترل منابع انرژی (گاز طبیعی، نفت خام)؛ دستیابی به رهبری در زمینه فروش تسلیحات. اگرچه منافع اقتصادی برای روس‌ها در قاره آفریقا مهم تلقی می‌شود اما آن‌ها در درجه اول برای دستیابی به موقعیت قوی‌تر در سازمان ملل یا در سراسر جهان قصد دارند در کشورهای آفریقایی نفوذ کنند. کشورهایی که همواره به دلیل منابع ویژه‌ای که در اختیار دارند مورد توجه قدرت‌ها در ادوار مختلف تاریخی بوده‌اند. در واقع هر میزان روسیه نقش آفرینی کرملین را در قاره آفریقا گسترش دهد و همانند قدرت‌های دیگر از مزیت‌های این قاره بهره‌برداری کند به سایر رقبا و کشورها اطلاع می‌دهند که برخلاف عقاید خاص، آن‌ها هنوز هم یک قدرت بزرگ هستند و قدرتشان را از دست نداده‌اند و علاوه بر این، می‌خواهند موقعیت قبلی خود را به شکلی جدید بدست آورند. موقعیتی که بیش از پیش موجب ارتقاء جایگاه آنان و میزان تاثیرگذاریشان در نظام بین‌الملل شود. اما نکته‌ای که وجود دارد این است که با وجود تلاش‌های این کشور به دلایل بروز مشکلاتی همانند جنگ اوکراین و این‌که روسیه در مقایسه با ایالات متحده و چین یک شریک تجاری

کوچک برای آفریقا است، تأثیر آن بر تجارت و سیاست این قاره بسیار ناچیز بوده است بنابراین در نتیجه این واقعیت‌ها نتوانسته در اندازه‌های یک قدرت بزرگ ظاهر شود و تلاش‌های کرم‌لین محدود به موارد گفته شده در فوق است. در نتیجه تصمیم‌گیری سیاسی و اقتصادی روسیه در میزان حضور این کشور در قاره آفریقا تأثیرگذار بوده است.

منابع

الف - فارسی:

- سازمانده بهاره و دیمه مقدم، علیرضا (۱۳۹۹)، بازخوانی مقایسه‌ای سطح تحلیل سیاست خارجی در خاورمیانه از منظر تحلیل‌های روابط بین‌الملل. فصلنامه علوم سیاسی، سال بیست و دوم، شماره نود و یکم، پاییز.

ب - انگلیسی:

- Amnesty International (2017), "Sudan: No End to Violence in Darfur – Arms Supplies Continue Despite Ongoing Human Rights Violations", Amnesty International, At: Refworld | Sudan: No end to violence in Darfur: Arms supplies continue despite ongoing human rights violations
- Arkhangelskaya, A. and Dodd, N. (2016), "Guns and Poseurs: Russia Returns to Africa", In book: Emerging Powers in Africa: A New Wave in the Relationship? eds. Van der Merwe. J. et al, London: Palgrave Macmillan.
- Carnegie Endowment (2019), "Late to the Party: Russia's Return to Africa", Carnegie Endowment for International Peace, October 16, At: <https://carnegieendowment.org/2019/10/16/late-to-party-russia-s-return-to-africa-pub-80056>.
- Chkoniya, Lio (2019), "Countdown to the Russia-Africa Summit: Exploring What the Partnership Has to Offer", Russian International Affairs Council, May 17, At: RIAC :: Experts (russiancouncil.ru).
- Chtatou, Mohamed (2022), "The Russian War In Ukraine And Its Impact On Africa – Analysis", [eurasiareview](https://www.eurasiareview.com/18032022-the-russian-war-in-ukraine-and-its-impact-on-africa-analysis/), At: <https://www.eurasiareview.com/18032022-the-russian-war-in-ukraine-and-its-impact-on-africa-analysis/>.
- Clifford, Cayley, Gruzd, Steven (2022), "Russian and African Media: Exercising Soft Power", South African Institute of International Affairs, At: Russian and African Media: Exercising Soft Power - SAIIA.
- Defense News (2019), "Industry Is at a Crossroads", Defense News, July 22, At: <https://www.defensenews.com/top-100/2019/07/22/influence-or-profit-russias-defense-industry-is-at-a-crossroads>.
- Dos Santos, Gorge (2015), "Russia's 'Charm Offensive' In Africa: The Case of Angola – Analysis", [eurasiareview.com](https://www.eurasiareview.com), October 19, At: Russia's 'Charm Offensive' In Africa: The Case Of Angola – Analysis – Eurasia Review.

- Duursma, Allard & Niklas Masuhr(2022), Russia's return to Africa in a historical and global context: Anti-imperialism, patronage, and opportunism. SOUTH AFRICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS <https://doi.org/10.1080/10220461.2022.2136236>.
- Firsing, Scott,Williams, Ogi (2013), "Increased Chinese and American defence involvement in AFRICA", Journal Defense & Security Analysis, Vol. 29 (2), 89-103.
- Foreign Policy (2019),"Putin Has a Dream of Africa", Foreign Policy, October 25, At: <https://foreignpolicy.com/2019/10/25/russia-africa-development-soviet-union>.
- Gurganus, J. and Rumer, E. (2019), "Russia's Global Ambitions in Perspective", Carnegie Endowment for International Peace, February 2019, At: <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>.
- Kessler, O. and Zilberman, B. (2017), "Russia's Charm Offensive in North Africa", Foreign Affairs, April 3, At: Russia's Charm Offensive in North Africa | Foreign Affairs.
- Korendyasov, E. and Vasilyev, A. (2013), "Russian-African Relations in Ten Years: A New Start", Russian International Affairs Council, June 21, At: http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=2002#top-content.
- Mikomangwa Padili (2022). Russia oil chaos should push Africa to be energy self-reliant. Africa, Industry and Trade, March 9, at: <https://theexchange.africa/africa/russia-oil-chaos-should-push-africa-to-be-energy-self-reliant/>.
- NTI (2017), "Nuclear Threat Initiative", NTI (The Nuclear Threat Initiative), September 1, At: <http://www.nti.org/learn/countries/south-africa/nuclear>.
- Pham, Piter(2014), "Russia's Return to Africa: Two Decades After Pullback, Russia Chases Gas Resources, Minerals and UN Votes", Atlantic Council, March 13, At: <http://www.atlanticcouncil.org/publications/articles/russia-s-return-to-africa>.
- Pirie, Gordon(2019), "China and Aviation in Africa: Context, Thrust, Novelty", African Geographical Review, Vol. 39 (1), 74-89.
- Ramani, Samuel (2021), "Russia and China in Africa: Prospective Partners or Asymmetric Rivals?", South African Institute of International Affairs, At: <https://media.africaportal.org/documents/Policy-Insights-120-ramani.pdf>.
- Russia Briefing (2021), "Russia's Increasing Trade Ties With Africa", Russia Briefing, October 28, At: <https://www.russia-briefing.com/news/russia-s-increasing-trade-ties-with-africa.html/>.
- Russia Briefing(2023), [russia-african-trade-summary. https://www.russia-briefing.com/news/a-2023-russia-african-trade-summary.html/](https://www.russia-briefing.com/news/a-2023-russia-african-trade-summary.html/)

- Sabbe, Brian(2022), africa-and-the-arms-trade-2022. <https://ipisresearch.be/weekly-briefing/africa-and-the-arms-trade-2022> • December 19, 2022.
- Sicurelli, Daniela and Fabbrini, Sergio (2014), “An institutional approach to foreign policy-making: the EU, the USA and Crisis Management in Africa”, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol.12 (1), 41-61.
- SIEGLE, Joseph(6 january 2023), africa-could-benefit-from-dynamics-of-russian-education-oped. <https://www.eurasiareview.com/27032023-africa-could-benefit-from-dynamics-of-russian-education-oped/>.
- Statista (2021), “Trade revenue between Russia and African countries from 2013 to 2020”, Statista, September 2021, At: <https://www.statista.com/statistics/1063423/russia-and-african-countries-trade-volume/>.
- Stratfor (2019), “Russia Expands Its Game Plan in Africa”, Stratfor, October 24, At: <https://worldview.stratfor.com/article/russia-expands-its-game-plan-africa-diplomacy-summit-sochi-security-economic>
- Stronski, Paul (2019), “Late to the Party: Russia’s Return to Africa”, Carnegie Endowment for International Peace,At: Late to the Party: Russia’s Return to Africa - Carnegie Endowment for International Peace.
- Sun, Yun (2014), Africa in China’s Foreign Policy. Brooking Institute. John L. Thornton China Center and Africa Growth Initiative Paper. Washington DC.
- Thoughtco (2019), “What Is Foreign Policy? Definition and Examples”,At: What is foreign policy? Definition and examples - Market Business News.
- Troianovski, Anton (2019), “A New Message’: Russia Trains Its Propaganda Machine on Africa”, *Nytimes*, October 29, At: ‘A New Message’: Russia Trains Its Propaganda Machine on Africa - The New York Times ([nytimes.com](https://www.nytimes.com))
- World Economic Forum (2019), “8 key challenges to the future of Russian–African relations”, WEF, October 24, At: <https://www.weforum.org/agenda/2019/10/8-key-challenges-for-the-future-of-russian-african-relations>.
- World Nuclear Association (2017), “Emerging Nuclear Energy Countries”, WNA, February 1, At: Emerging Nuclear Energy Countries | New Nuclear Build Countries - World Nuclear Association ([world-nuclear.org](https://www.world-nuclear.org)).